

edustaa näkemyksiltään perinteisempää kylmän sodan tutkimusta, mikä tuottaa kommentaariin mielenkiintoisen, kenties jopa tahattoman vertailevan aspektin. Perinteisen kylmän sodan tutkimuksen näkökulmasta kulttuuria tulkitaan varsin kapeasti ja perinteisesti, vaikka *Nordic Cold War Cultures* -kokoelmalle annetaankin tunnustusta. Olesen nostaa kokoelman esimerkiksi uudesta tutkimuksesta, joka keskittyy kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimukseen. Edelleen hän kaipaa kylmän sodan tutkimukseen vahvempaa vertailevaa otetta. Senkin aika varmasti tulee, sillä entisiä tulkintoja haastavaa tutkimusta ilmestyy koko ajan. Ilmeisesti kylmän sodan ajasta alkaa olla riittävästi aikaa, jotta aiempia tulkintoja ja selitysmalleja voidaan tarkastella kriittisesti. Kuva kylmästä sodasta täydentyy

ja muuttuu, mikä tekee aikakauden tutkimuksesta tavattoman kiinnostavaa. *Nordic Cold War Cultures* on kelpo esimerkki uudenaikaisesta kylmän sodan tutkimuksesta ja siten lukemisen arvoinen näkökulma kylmän sodan kulttuureihin Pohjoismaissa.

Sari Autio-Saraso

Lähteet

- Olesen, T.B. (2008), Under the National Paradigm. Cold War Studies and Cold War Politics in Post-Cold War Norden. – *Cold War History* 8:2, 189–211.
- Olesen, T.B. (2004), Introduction. – *Cold War – and the Nordic Countries. Historiography at the Crossroads*. Ed. T.B. Olesen. Odense: Southern Denmark University Press.

Venäjän kehityskaaret diplomaatin silmin

Arto Mansala: Kohti kaaoksen pitkää yötä. Kolme kautta Moskovassa. Helsinki: Werner Söderström, 2015. 511 s. ISBN 978-951-0-40966-4.

Kolme kautta Moskovassa 60-, 70- ja 90-luvuilla diplomaattina toimineen Arto Mansalan muistelmiin kohdistuu suuria odotuksia. Kaksi ensimmäistä kautta olivat Neuvostoliitossa syvenevän pysähtyneisyyden vuosia, joita Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa leimasivat Suomen pyrkimys kansainvälisen toiminta-alansa laajentamiseen ja neuvostojohdon samassa tahdissa voimistunut pyrkimys rajoittaa tätä YYA-sopimuksen laajennetun tulkinnan avulla. Kolmas kausi 1993–1996 osui jo uuteen, lännessä suurin odotuksin vastaanotettuun murskauteen Venäjän historiassa, jonka aikana vanha tuhoittiin pystymättä rakentamaan tilalle

uutta, toimivaa järjestystä. Mansala käyttää Hertzenin aforismia Venäjän kehityksen syklisyydestä: sekasorrosta alkoi tie kohti yötä, jonka ääriiviivat ovat nyt selkiytyneet, mutta jonka laatua kirjoittaja ei ymmärrettävästi voinut vielä aavistaa.

Jo ensimmäinen kausi Moskovassa avasi silmiä – vaikka 50-luvun pelon ja ahdistuksen ilmapiiri oli alkanut vapautua, ei illuusioita järjestelmän luonteesta ollut. Mansala mainitsee muun muassa suurlähetystöstä kivenheiton päässä olleen, dissidenttejä ”hoitaneen” psykiatrisen tutkimuskeskuksen, jonka nimi oli oikeuspsykologian Neuvostoliitossa perustaneen professori V. P. Serbskin mukaan *Serbski institut*.

Mansalan arviot edeltäjistään ovat kunnioittavia, lukuun ottamatta Paasikiven ”täydeksi ryssäksi” nimittämää Cay Sundströmiä. Mansala on diplomaatti

ja näin mahdolliset kritisoitavat asiat esitetään delikaatisti, vaimennetusti. Tämä koskee ennen kaikkea erästä suurlähettiläspärisäntä, joka näytti dominoivan presidentti Kekkonen. Jaakko Hallaman terveydentila oli alusta saakka suuri ongelma ja haittasi suurlähetystön työtä. Siirtyessään kerrontansa ytimeen Mansala esittää vakiintuneen käsityksen Hruštševin jälkeisestä ”troikas-ta” – Brežnevistä, Kosyginista ja Podgornysta – sekä Neuvostoliiton tuona aikana harjoittamasta politiikasta.

Tšekkoslovakian vuoden 1968 kriisin Mansala selittää pitkälti ideologisilla syillä, minkä myöhempi tutkimus on vahvistanut. Muovautuva ”Brežnevin oppi” sai varaulkoministeri Orlovin suulla konkreettisen muotoilunsa – Neuvostoliitto ei voinut sallia, että sen vaikutuspiirissä olisi hallitus, johon se ei voinut luottaa. Neuvostojohdon vakuutteluihin siitä, ettei Tšekkoslovakian tapahtumilla olisi vaikutusta Suomen ja Neuvostoliiton suhteisiin, kirjoittaja olisi voinut lisätä myöhemmän kokemuksensa perusteella, että niillä oli sitemmin näihin suhteisiin suurikin vaikutus. Samalla kun öljyn toimitusta lisättiin, voimistettiin myös poliittista painostusta YYA-sopimuksen yksipuolisen tulkinnan sekä Suomen puolueettomuuspolitiikan heikentämisen avulla. Suomen ”basilli” ei saanut tarttua. Suomen puolueettomuuspyrkimyksen kaventaminen saa, kuten Mansala toteaa, lopullisen vahvistuksensa 1960-luvun lopulla. Vaikka Kekkonen saattoi vielä vuonna 1970 vaatia Suomen puolueettomuuspolitiikkaa koskevan maininnan tulevan kirjatuksi yhteiseen kommunikaan, muuttui tilanne pian, sillä seuraavan vuoden kommunikassa kyseinen kohta oli jo muutettu Suomelle epäedullisemmaksi.

Toisella kaudellaan Moskovassa 1974–1976 Mansala sai

jo substanssitehtävän. Hänen työnsä oli seurata Neuvostoliiton sisä- ja ulkopoliittikkaa, ja sen osana Neuvostoliiton Suomen ulkopoliittiseen liikkumavaraan kohdistamia, alati voimistuvia toimia. Päällikökseen hän sai uudelleen Jaakko Hallaman, jonka nimittämistä tehtävien hoitoa vakavasti vaikeuttaneesta sairaudesta ja isäntämaan hyvinkin suorista varoittelusta huolimatta Mansala selostaa tarkkaan.

Kirjoittajan suhtautumisesta työtehtäviinsä todistaa hänen käynnistämänsä selvitys Neuvostoliiton kaksijakoisesta valankäyttäjärjestelmästä. Va. asiainhoitajana hän saattoi laajentaa merkittävästi kontaktipintaansa ja näin teoksessa esitetyt henkilökuvat esimerkiksi armeijajenkeraali Kulikovista tai Suomen asioissa tärkeää roolia näytelleestä varaulkoministeri Zemskovista ovat mielenkiintoisia. Tekijä olisi ehkä voinut mainita sen aika ajoin esille tulleen jännitteen, joka syntyi virallista linjaa tiukasti seuranneiden neuvostoliittolaisten ja suurlähettiläs Hallaman vapaiden kommenttien välillä. Kriittikistä huolimatta Hallama säilytti kaikissa tilanteissa realistisen ajattelunsa eikä empinyt huomauttaa isännilleen, mikäli nämä eksyivät liian kauaksi ideologiansa pauloihin.

Kirjoittajan kiinnostuksesta kulttuuriin on todistuksena Moskovan taide-elämää seikka-peräisesti esittelevä luku, jossa käsitellään muun muassa Dmitri Šostakovitšin, Ernst Neizvestnyin, Ilja Glazunovin ja teatteriohjaaja Juri Ljubimovin konflikteja järjestelmän kanssa. Tämä jatkumo kulminoitui Aleksandr Solženitsynin tapaukseen. Kulttuurielämän edustajien esittelyt saavat lisäarvoa hyväksytyjen ja kiellettyjen taiteilijoiden erilaisten kohtaloiden vertaamisesta. Taidemaalari Ilja Glazunov saat-toidemaalareilla kansainvälisessä auringonpaisteessa, kun taas

kuvanveistäjä Ernst Neizvestnyi joutui vaikeuksiin ja pakotettiin muuttamaan maasta.

Esitellessään todelliseen stagnaatioon vaipuneen maan valta-asetelmia ja kuvatessaan keskeisen aseman saavuttaneen Brežnevin ympärille muodostunutta ydinryhmää tekijä olisi voinut korostaa pääministeri Kosyginin aseman alasajoa. Brežnev ryhmineen torjui Kosyginin vuoden 1971 puoluekokoukseen valmistaman, uudistuselementtejä sisältävän talousohjelman. Suomen kannalta takapakkia otettiin jo yllämainitussa kommunikointissa. Kekkonen puuttui nyt itse Suomen puolueettomuuspolitiikan määrittelyihin antaen Mansalan mukaan hitusen, faktisesti ehkä enemmänkin, periksi neuvostoliittolaisille tulkinnoille. Myös muita pilviä näkyi taivaanrannalla. ETYKin sittemmin Neuvostoliitolle niin kohtalokkaaksi osoittautuneen kolmoskorin vastustamiseksi esitetyt ontuvat argumentit ja tiedotusvälineiden ohjailuun ylhäältä päin tähtäävät pyrkimykset hallitsivat agenda. Brežnevin sairauteen liittyen kirjoittaja on yhtä ymmällään kuin muutkin asioita Moskovassa seuranneet. Tämä ilmenee muun muassa hänen toteamuksestaan siitä, että sairaudestaan huolimatta pääsihteeri oli pystynyt muuramaan ”stagnaatiovaltansa” hyvin tiiviisti omiin sekä ryhmänsä ja uskottujensa käsiin. Neuvostoliiton liennytyksen leimaamaa ulkopoliittikkaa suhteessa länteen ja kolmanteen maailmaan tekijä kuvaa vakiintunein käsittein. ETYKin valmisteluja koskevasta selostuksesta mainittakoon, etteivät neuvostoliittolaiset pystyneet näkemään turvallisuuskokouksen kolmannen korin sittemmin maalle kohtalokkaiksi osoittautuneita seurauksia.

Suurlähettiläs Beljakovin lyhyt, fiaskoon päättynyt kausi ja hänen kaikkien olosuhteiden vastaisesti ajamansa idea val-

lankumouksesta Suomessa saa teoksessa historiankirjoittajien selostusten mukaisen käsittelyn. Myös Mansalan selostus Vladimir Stepanovin nimitysruljanssista suurlähettilääksi Suomeen vahvistaa sen oudon piirteen, että presidentti Kekkonen pyytää toisen valtion presidenttiä lähettämään suurlähettilääksi hänen maahansa nimenomaan tietyn henkilön. Neuvostojohdon asettuminen presidentti Kekkonen jatkokauden taakse vuonna 1975 ei ollut presidentille vastenmielistä. Mansalan mukaan Kekkonen kuitenkin pyyhki laatimastaan asiaa koskevasta muistiosta imelimmit häneen kohdistetut kiitokset ja maininnan Brežnevin kehotuksesta jatkaa presidentinvirassa. Esimerkiksi taloussuhteita, öljyntoimituksia, Kostamus-projektia ja Rautaruukkia koskevaan osioon liittyy Mansalan mainitsema pitkän aikavälin talousohjelma. Kun venäläiset olivat ehdottaneet sen voimassaoloajaksi 20 vuotta suomalaisten pitäessä kymmenen vuoden voimassaoloaikaa riittävänä, ratkaisi presidentti asian välittömästi alivaltiosihteeri Rytkösen esittämällä tavalla, ja sopimus tehtiin 15 vuodeksi. Yhteenvedona toiselta kaudeltaan Mansala toteaa Neuvostoliiton vyörytyksen jatkuneen kahdeksan vuotta eikä loppua sille ollut näkyvissä. Venäjä oli edelleen arvoitus ja stagnaation vaihtumista kaaokseen oli odotettava vielä runsas vuosikymmen.

Mansalan siirrettyä Helsinkiin 1976 ei hän kuitenkaan päässyt eroon Neuvostoliitosta. Häntä käytettiin ahkerasti ”konsulttina” Neuvostoliittoon liittyvissä asioissa, vaikkapa presidentti Kekkonen Neuvostoliiton matkojen yhteydessä. Tämän yhteydessä Mansala kuvaa myös Kekkonen ja muiden poliitikkojen, kuten Karjalaisen, Sorsan, Väyräsen ja Korhosen, välillä vallinneita asetelmia, mutta Korhosen syrjäyttämisen taustan olisi voinut

esittää selkeämminkin.

Kertomukset vierailuista, jotka käsittivät käynnin Brežneviä onnittelemassa 1976, valtiovie-railun 1977 ja vierailun vallanku-mouksen 60-vuotisjuhille 1977, toistavat jo ennestään tunnettuja selostuksia ja säestävät niitä terävin kommentein. Mansalan kirjalle onkin tyypillistä se, että diplomaattinen ulkokuori säily-tetään, vaikka omat huomiot an-tavat ymmärtää muutakin. Erään kuvauksen mukaan presidentin matkaseurue vietti yötöntä yötä Kirgisiassa ”käkien kukkuessa kilpaa suomalaisvieraiden kans-sa”.

Venäjän vuosien 1993–1996 kaaoksen Mansala kuvaa dra-maattisesti: sykli oli vaihtunut ja yksi maailma kadonnut, mutta uudesta ei ollut tietoa. Hävi-tyksen ja kaaoksen pitkä yö oli

koittanut. Jeltsinin ajan sinänsä demokratiaan tähtäävistä, mutta faktiselta sisällöltään epämää-räisiksi jääneistä ja ristiriitaisista uudistuksista annetaan totuttu kuvaus. Mansala panee merkille myös Jeltsinin puheissa vilahtaneet Venäjän vanhojen perinteiden korostukset. Tässä uuden ja vanhan sekä erilaisten ennusteiden ristitulessa Mansala luovi paremmin kuin monet kollegansa; varovaisesti, välttämällä ennustuksia puoleen tai toiseen. Hän noteeraa keskusteluistaan myös liberaalisti asennoituneiden Neuvostoliiton edustajien kanssa mielenkiintoisia painotuksia, esimerkiksi että ”Venäläisten geeneistä puuttuu demokratiaa edistävä ainesosa”, ”neuvostoihmisen luonteenlaatu on yhä elävä” ja että ”sotilaalliset selkkaukset entisissä neuvosto-tasavalloissa ovat mahdollisia”.

Tämän tapaiset lausumat ovat sittemmin osoittautuneet hyvin-kin kaukonäköisiksi.

Mansala tuskailee Venäjän ymmärtämisen ikuista ongelmaa: politiikan suunta ei ollut järki-perustein ennustettavissa. Hän asettaakin maan demokraattisen kehityksen aikajänteen tietoisesti hyvin pitkäksi – sukupolven ja sukupolvien mittaiseksi. Nyt eletään kaaoksen jälkeistä yötä, jonka kestoon ja seuraamuksiin kir-joittaja ei ymmärrettävästi halua ottaa kantaa. Voitanee kuitenkin lähteä siitä, että keskinäisesti riippuvassa, globalisoituneessa, teknisessä maailmassa tämä kehityssyklin vaihe on lyhyempi kuin maan historian aikaisemmissa vaiheissa.

Taisto Tolvanen

№1 Pavel Otdelnov

№2 Pavel Otdelnov